

Ю. СЛОВАЦЬКИЙ

МАРІЯ
СТЮАРТ

« М И С Т Е Ц Т В О »

БІБЛІОТЕКА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

С Л О В А Ц Ь К И Й

(1809 — 1849)

„МИСТЕЦТВО“
К и ї в

БІБЛІОТЕКА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

Юлій СЛОВАЦЬКИЙ

МАРІЯ СТЮАРТ

ІСТОРИЧНА ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ

Переклад з польської
МАРКА ЗІСМАНА

За редакцією
МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

„МИСТЕЦТВО“
Київ — 1947

ДІЙОВІ ОСОБИ

- Марія Стюарт — королева Шотландії.
Генріх Дарнлей — чоловік Марії Стюарт.
Мортон — канцлер.
Ріццо — арфіст-італієць.
Ботвел — коханець Марії Стюарт.
Дуглас — рицар.
Ліндсей — ловчий Генріха.
Паж Марії Стюарт,
Нік — блазень Генріха.
Астролог.

Сцена в палаці Голі-Руд.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА ПЕРША

Зала в палаці Голі-Руд.

Марія Стюарт, Ріццьо, паж.

Па ж

(забігаючи, швидко)

О, королево! Знов сумні приніс я вісті:
Ненавидить тебе віддавна люд столиці;
Сьогодні глузував—насмільюсь

доповісти—

З твоїх палаців люд, з любимої каплиці.
За садом,—бачив я,—зійшлися відусюди
Строкаті машкари, юрба з дзвінками

п'яна,

Тук з чорним каптуром і Робін Гуда
люди,

Стрільці, маленький Джон і юна

Маріанна,

Весела, біла вся, мов кість ота слонова.

Я за юрбою йду—спиняється спроквола,
Затихли бубонці, все купчиться довкола.
Заговорив один—страшна була промова!
А потім він зайшов до дому там на розі.
Все змовкло... Ще раз він, блідий, що й
не пізнати,

З'явився у вікні і знов почав загрози
Він кидати і люд до зради підбивати.

Р і ц ц ь о

Я з опису пізнав: то Нокс був, пані,
знову,
Удень і уночі говорить він до люду,
Люд чує, молиться і вірить його слову,
І слухаючи жде: от зараз бути чуду!
Нокс людям подає божественні науки;
Палац ваш проклинав гучніше він од
грому:
„Зруйнують це кубло, і геть полинуть
круки!“

Той Нокс, як папа, шле клятьби
із вікон дому,
А люди моляться і бачать в нім святого.

П а ж

Зухвальці із людьми, готовими
до всього,
Мов звірі, вдерлися в твою капицю
щойно.

Б'ють, палять образи, ламають
непристоїно,
Кричать „папістів геть!“, грабують, що
попало.
Дарнлеїв блазень Нік тут проповідь
зухвало
З святого вітваря почав мов ксьондз
казати.
Нап'ялені на нім були церковні шати.
Блюзнірським люд йому відгукувався
співом.
Почав святі скарби він між людьми ділити.
Тут витяг я меча із розпачем і гнівом,
І впали бубонці геть з ковпака на плити.
Чи полилася кров? Не знаю: я припертий
Був збройними людьми до стінки, я б
загинув!
Коли б в останню мить тут Ботвел
не прилинув
З загоном вартових, паж мусив би
померти.

Марія

Чув, Ріццьо, розповідь? Самотня я
на троні,
Покинута всіма, ненависна в народі.
Як низько впала я, коли вже Нокс короні
Висловлює моїй презирство й поглум!
Годі!

Це серце рве моє! Та ще ж сьогодні
зрана
Молилась я за них. Завіщо нашу віру
Ненавидять вони? Шотландіє кохана!

Р і ц ц ь о

Хто кару заслужив, дістане повну міру!
Недовго честь твою ганьбити будуть,
ниці!
Дозволь но! Паже, слід узятись до наказу!
Пиши, що будуть всі, хто вчинять
злочин, зразу
Засуджені на смерть чи сядуть
до в'язниці.

(Паж бере перо і сідає над аркушем пергаменту)

Пиши, що не дамо пощади з них нікому.
Я всіх би їх спалив на вогнищі одному!

М а р і я

Ти б знищив весь народ? Яка то помста
дика!
Люд зраджує мене.

П а ж

(пишучи)

Владарко, чи писати
І Генріха ім'я, твого чоловіка,
І титул короля чи слід йому надати?

Марія

Так, паже мій, пиши обидва ймення
разом,
Як завжди. Ні, стривай! Які думки
химерні!
Можливо, діяв люд за Генріха наказом;
Тож любий Нік його там верховодив
черню.
Не згадуј короля; я владарка престолу!
Як, Ріццо, мислиш ти? Його це дуже
вдарить?
Супроти мужа бунт! Отак слівце
спрокволу
Нам труїть ясні дні, родинне щастя
тьмарить.
Я звала королем його в часи щасливі,
Короною не раз чоло його вінчала.

Ріццо

Ти завжди ангельське лице і серце мала,
Тож квіти нащо ти на дикій сіеш ниві?
Я сонце споглядав, що на багрянім троні,
У Тібрі тонучи, на хрест дивилось Рима;
Ти наче сонце те—твій трон у хвилях
тоне,
В темноті весь народ уже втопає зримо,
А віра путь твою освітлює висока.
Злочинців кара жде заслужено
жорстока,

Потьмарених чеснот ще прийдуть
оборонці.
Хто наче сонце згас, той зійде наче
сонце.

Марія

Велить прощати бог.

Ріццьо

У нього кари в небі,
На троні ти, тобі карати дав він право;
Байдужість королів—для них лише
неслава.
Збуди чуття, що сплять, люд дивиться
на тебе,
Як на ліхтар, що згас; слід в ліхтаревім
лоні
Світильник запалить, щоб сяйво дав
короні.

(До пажа, що кінчив писати і встає)

Ну, паже, ти скінчив? Хай рицар, що
вартує,
Прибуде.

(Паж виходить)

Вирок свій злочинців гурт почує.
Хай вразить помсти грім їх зрадництво
мерзенне!

Як пера, що дрижать на голові у мене,
Так затремтять вони, впадуть до ніг,
безсилі.

СЦЕНА ДРУГА

Марія, Ріццьо, Дуглас, паж.

Марія

Вітаю, Дугласе! Ще не минуло й хвили,
Як Мортон, канцлер мій, у наші йшов
ворота.
Неси йому наказ, печать хай покладе
він.

*(Дуглас бере аркуша з рук королеви, проглядає
його і чекає)*

Що? Може, послух більш не рицарська
чеснота?
Не хочеш виконати розказ королеви?

Дуглас

Ні, королево! Я не зраджував одвіку.
Та, певно, в поспіху—прошу я в гнів
не взяти—

Назвавши на ім'я тут владарку велику,
Забули Генріха ім'я сюди вписати.
Усі боготворять твого мужа люди,
Його ім'я з твоїм стояло в парі завше;
Прости, чи огріх цей тобі не вгодно буде
Поправить?

Р і ц ц ь о

Не грішить владарка, наказавши.

Д у г л а с

(презирливо)

З уст королеви жду я відповіді, доки
Не одішле мене.

М а р'ї я

Виконуй.

Д у г л а с

(запалюючись)

Ради бога!

Затримай цей наказ кривавий

і жорстокий!

Невже бажаєш ти, щоб шлях до трону
твого

Залитий кров'ю був? Дивись, уже

зайнявся

Незгоди смолоскип в палаці і на дворі.

Хто запалив його? Чи ворог, що

сховався,

Чи вітер Франції живить його з-за моря?

Текст вироку цього з пісень венецьких

взятих,

З арфіста баркарол, із папських гімнів,

певне...

Дійшли й до нас вони, щоб кров тут
віщувати!
Хтось майстер радити; чи канцлер буде
ревний
Із нього...

Марія

Дугласе, я мови чуть цієї
Не хочу! Не тобі завдать мені образу!
Та йдеш не рицарським ти шляхом
цього разу,
Остроги втрапиш ти, оздоби з портупеї...
Як Мортонна рука печать з тремтінням
зронить,
Печать підніме той, хто в струни арфи
дзвонить.
Я—королева тут...

Дуглас

Що? Я остроги втрачу?
Лишиться їхня сталь, як зникне позолота!
Їх не дали мені ні підступ, ні підлота,
Острогами пісням і арфі не завдячу,
Острогів не знайшов я край підніжжя
трону,—
Засвідчать це поля криваві Альбіона.
Завдячую боям, тяжким безсонним
вартам,
Шляхетних предків я горжусь високим
летом,

Що всі вони мечем служили—всі—
Стюартам.

Ріццьо

Не раз Стюартам ще служили
і стилетом...

Дуглас

Нещасний, як ти смів? Зі мною кепські
жарти!

Не знаєш Дугласів ти помсти за зневаги!
Цю помсту знали вже і герцоги,

й Стюарти.
На кому я помщусь? На ляльці
без відваги?

Ці кучері смішні і це рожеве личко!
Дитино, підійди, он впала рукавичка!

(Кидає рукавичку)

Ну, піднеси її, як можеш ти піднести.

Ріццьо

(піднімаючи)

Що ж, я підніс її... Ось маєш виклик
честі.

(Бере квіт, що лежить на столику перед королевою, і кидає під ноги Дугласові)

Чи любиш ти квітки? Це більше нам
як зброя

Пасує в залі цій...

Марія
(до Ріццо)

Тут зайве грать героя,
Кинь рукавичку геть...

Ріццо
Меча, на жаль, не маю,
Та й надто це важке... Гаразд,
я відкидаю!
Дай віяло мені, владарко...

Дуглас
(люто)

Глум жорстокий!
Мій виклик одхилив... Яким образив
тоном!
Не урятує він життя свого й за тронем,
Під дахом не засне, де він порушив спокій.
Я не пущу його... Не схоче захищати
Себе?—Убивцею піду слідом за ним я;
О, знаю, пощастить мені його догнати!
Він знайде тут мене, де сіє зради сім'я,
Він знайде скрізь мене—у лісі, у каплиці,
При троні Франції, при папському
престолі,
Хоч плазував би й там, як тут плазує,
ниций,
Клянусь як рицар я—він трупом ляже долі.
(Холодно, з презирством)

О королево, в час, коли в гурті
придвірнім,
На мить покинувши тяжкі турботи трону,
Всміхатимешся ти,—я стану серед грона
Дворян, і, як вони, я рухом їх манірним
Подам тобі цей квіт—у крові!..

Марія
(до Ріццо)

Вийди з зали.
Ти бачиш, Дугласе, що я—Стюартів
крові,
Я вмю нехтувать.

(Виходить. Ріццо йде за нею, потім повертається)

Ріццо

То завтра у садовій
Альтанці, Дугласе, я жду—на вістрі сталі
Ти помсту чи загин здобудеш.

(Поспішно виходить за королевою)

СЦЕНА ТРЕТЯ

Дуглас
(сам)

Добре кажеш!
Ти зняв з мого чола страшне тавро
зневаги,
Я маю ранку ждять—в труну ти завтра
ляжеш...

Хто б догадатись міг, що стільки в нім
одваги?
Він боязким здавався! Тремтливою рукою
До ніг жбурнув той квіт—чи знав, яка
образа?
Чи відав він, що смерть несуть той рух
і фраза?

(Задуманий, спокійніше)

Невже арфістик цей вживати вміє
зброю?..
Відкрито б я не зміг мечем його
прошити...
Дам Ріццо довший меч: бо завжди
помсту честі
В досвідченій руці коротший зможе
нести.
Коли б настала ніч—як хочеться спочити!
Години тим, хто спить, минають мов
хвилини;
Прокинусь—сонце вже світитиме нам
з неба.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Дуглас, заходить Мортон.

Дуглас

Вітаю, канцлере,—тебе мені і треба;
Поглянь, з палацу геть любов подружня
лине,

Як арфи дивний звук дёржавне ухо
бавить.

(Дає наказ королеви)

Клади печать.

Мортон

(переглядаючи аркуша)

Нема тут імені Дарнлея.

Печать? А може я відмовлюся поставить?

Що королева там?..

Дуглас

Я чув уже від неї:

Як Мортонна рука печать з тремтінням

зронить,

Печать підніме той, хто в струни арфи

дзвонить.

Мортон

Ти чув? Сказала так?

Дуглас

Я чув.

Мортон

Таке сказала?..

Дуглас

Ха! Ха! Глибінь без дна перед тобою

стала.

Печать покласти слід...

Мортон

Ну, а король в цій справі

Що скаже?

Дуглас

Легко це встає в моїй уяві:

Як Мортонна рука печать з тремтінням
Зронить,

Печать підніме той, хто бубонцями
Дзвонить.

(Сміючись виходить)

Мортон

Чекай но, Дугласе! У серці жах без краю!
До королеви йти? До Генріха рушаю!

(Виходить)

СЦЕНА П'ЯТА

Сцена в кімнатах Генріха Дарнлея.

Генріх Дарнлей, Нік.

Нік

Нагороди мене...

Генріх

За що?

Нік

Як рицар зброю,
Я дзвоники лишив на полі битви.

Генріх
(сміючись)

Шко́да!..

Нік
(сумно)

Як Мортон знайде їх, то візьме їх з собою,
Хліб відбере мені. Яка ж то нагорода?
Все, що про тебе знав, у дзвоники
сховав я,

Як в землю таїну царя Мідаса; де та
Веселість Нікова? Давно її не знав я!

(По хвилині замислення)

Скинь з Дугласа шолом, а з Нокса
скинь барета,
Щоб рівні ми були без жодної різниці...
Такого хочу я дарунку...

Генріх

Ха! Дурниці!

Хай в церкві молитви в бареті Нокс читає,
Хай Дуглас зброєю жене ворожі зграї;
Тобі ж дзвіночки дам, нове вбрання
пошию.

Нік

А що, крім убрання, ще бідний Нік
дістане?

Генріх

Проси...

Нік

(думаючи)

Королю, дай мені—

(весело)

портрет Марії...

Генріх

Свого портрета дам...

Нік

Ні, шилінга дай, пане,
Марії вид на нім у сяєві корони;
Тебе ж на шилінгу немає...

Генріх

О! Жахливо!

Це слово блазневе стилетом в грудях
тоне,
Король я—не король—мені самому диво,
Що довго так терпів приниження я муку...
Та годі! Знищу я маріїних обранців!
За що б не бравсь—дитя дає мені науку,
Я ж королевин муж! Чом не король
шотландців?
Муж королевин я—і це Дарнлея слава?

(Замислюється)

То, може б, схожий був на короля
такого,
Як цей.

(Показує з злим усміхом на Генріха)

В думках заснув — збуджу його...
Королю,

Ти чуєш арфи звук?

Генріх

Де арфа?

Нік

В тронній залі.

Генріх

(з великим болем)

Ти, Ніку, сатана! Я корчуся від болю!..
Так, арфи звук. Палац я б зруйнував
у шалі,
Хай похоронить трон і арфу... Хочу
тиші!

Тривожать сні мене що далі, то
страшніші!
Проснуся зморений — і арфа до нестями
Доводить знов...

Нік

Надінь ти шапку
з бубонцями,

Щоб струни заглушать.

Генріх

Стилетом струни рвати!

СЦЕНА ШОСТА

Генріх, Нік, Мортон.

Мортон

Королю! Слухатъ зволь! У справі
я важливій.
Звістки... Як завжди, я шляхетний
і зичливий.

Генріх

Хто ж має сумнів тут?

Мортон

Зволь, князю мій,
вчувати!

Генріх

(обурено)

Я — князь?

Мортон

Королю мій... пробач мене
цим разом,
Королю! Тут печать покласти наказали.

Генріх

(переглядає аркуш)

А де ж моє ім'я? Це за чим наказом?
Помилка...

Мортон

(усміхаючись)

Короля і справді не вписали,
Помилка, певне, це.

Генріх

Не віриш, дідугане?
До королеви йду, все зробить по-моєму!
Невірній висловлю докори і догани...
Ні, краще попросить... Ми довгий час
окремо
Живемо й злагоди додержувать не вмієм;
Я майже винний в тім — нас заздрість
розлучає
Химерна — зрада тут підступним в'ється
змієм,
Та Генріха свого Марія все ж кохає.
Не знаєш, де вона?

Мортон

У себе. Ріццо

з нею —

І з поправкою він не згодиться цією.

Генріх

(з запалом)

А! Ріццо! Зазіхне він скоро й на корону!
Хто ж визволить мене?

Мортон

Підношу меч відплати.
Королю! Злочин слід арфісту приписати.
Ти скаргу лиш прийми, я вести оборону
Візьмусь... І він умре!

Генріх

Ти добрі дав
поради!
В очах Марії хтів ти чистим быть від
зради
Та білим, наче сніг, і змити кров
з долоні,
Мені ж до суду йти? Щоб в пурпурі,
в короні
Я, Генріх, поруч стāv з арфістом
в підлій справі?
А що, якби арфіст був виправданій?
Звісно,
Ще більше б глузував. Ні! Плями хай
криваві
Цю руку обагрять. Наїм смерть його —
корисна;
Поверне спокій в дім... Я зважу все
до краю...
Доволі важив я — усе в думках я маю,
Ясне як в небесах і як у пеклі чорне.

Я довго міркував — створіння це
Помре ще перед тим, як с^{потворне}с^{не}нце згасне
Взялися гробарі вже гроб йому копати!
нині,

Нік

(бачачи, що Мортон не може приховати веселості)

Присвоїв, Мортоне, собі дзвіночки
Дотепним був, тепер і усміх не сховати.
Дай дзвоники назад — будь канцлер,
як раніше.

СЦЕНА СЬОМА

Генріх, Нік, Мортон, Ліндсей.

Ліндсей

Королю! Сокола одержав я, чудесний!
Норвезький, цар птахів, все пір'я
Злетівши, тоне він у синяві небесній.
найчистіше!

Генріх

Що кажеш? Від мого він сокола
гарніший?

Ліндсей

Ха! Ха! Не порівнять! Він менший,
та бистріший.

То цяцька для жінок; не раз, королю,
в Клайді
З ним леді Гамільтон чудесні мала влови,
Уже не схибить він, усюди здобич найде,
Як рицар, острогі позолотив він в крові.
Поїдьмо полювать.

Мортон

Король не може нині.

Генріх

Я інший маю лов — не лови соколині,
Кінчити справу слід, бо вже відома стала.
Ти чуєш, Ліндсею, корона з мене впала!
Я — іграшка жінок, усі глузують з мене,
Відмовлено мені у владі, ще й в найменні
У королівському. Чи ти б цьому повірив?

Ліндсей

Помститись мусиш ти — це так виходить,
власне,
Якби хтось говорив, що я ганяю звірів
Не краще від усіх.

Генріх

Раніш, як сонце згасне,
Тенета, Ліндсею, розставиш нам на благо.
Хто зрадник, знаєш ти? Той Ріццо,
той бродяга!

Його могили тьму освітить місяць нині;
Приблудою прийшов — злочинцем тут
загине.

Поможеш, Ліндсею?

Ліндсей

Охоче, він мій недруг:
В своїх лісах мені заборонив він лови.
О, я помщусь на нім!

Генріх

Дарів дістанеш щедрих.
Звіринець з сарнами він має пречудовий..

СЦЕНА ВОСЬМА

Генріх, Нік, Мортон, Ліндсей, Дуглас

Ліндсей

(до Дугласа, що входить)

Як Ріццьо смерті меч від себе зміг
одвести?
Про вашу чвару дзвін розлігся вже
великий.
Я чув...

Дуглас

Ти чув? Проте як хочеш дзвін
рознести,
То пам'ятай, що він тоді завмре навіки,
Як виб'ють з Ріццьо дух.

Ліндсей

То об'єднайся з нами!

Сьогодні ще стилет тому прошиє груди,
Хто смів на честь твою зухвало кинуть
плями.

Дуглас

Чи помсту честі хто звіряти іншим буде?
Остерігаю вас: ще Ріццо мусить жити.
Дам завтра вам його — сьогодні
не загине;

Ладен грудьми його сьогодні боронити!
Хто шлях мій перетне, — не житиме
й хвилини!

Гадаю, Мортоне, що ти не хочеш бою?
Знай, Ліндсею, що я — не олень,
їм не трави!

В короні, Генріху, твоїй не стільки слави,
Як вкладено її у Дугласову зброю.
Ви завтра помститесь — хто інший
намір має,

Той ворог мій.

(Виходить)

СЦЕНА ДЕВ'ЯТА

Генріх, Нік, Мортон, Ліндсей.

Ліндсей

Чи глузд він з розпачу втрачає?

Мортон

Королю, чи тебе бентежить ця погроза?

Генріх

Ні — та на завтра слід відкласти все.

Прекрасно!

Ще ліпше задум наш дозріє. Пишна роза,
Що рано розцвіла, вмирає передчасно.

Хай не торкнеться вас, о рицарі, тривога,
У нас в руках життя нещасної офіри.

Ти ж, блазню мій малий, іди до

астролога,

Про успіх задуму хай скаже слово щире.

Кінець першої дії.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА ПЕРША

Кімната астролога. Посеред зали стіл, повний книжками, в вікнах—телескопи, звернуті до неба

Астролог (один)

Доводить досвід нам: науки всі—
нікчемні!
Поглиблюють думки, а потім їм
не вірять!
Страждать, щоб межі мрій пустих своїх
поширять!
Читати по зірках приречення таємні?
Борня з приреченням—безумне це
стремління!
Кров на руках твоїх,—піднось чоло
до неба!
Ти долю прокляни, не муч свого
сумління.
В злочинних наміслах винити зорі треба.

Іще в колисці був, як і тепер, ти змієм,
Всмоктав ще з молоком отруєні гризоти,
Ти чесним був колись, та згинеш
лиходієм.

Кинь мучитись—твої чесноти не чесноти.
Хоча б у смертний час далось тобі пізнати,
Що прах чесноти всі, коли нема заслуги!
Ти мучивсь, а чого? Блукав ти, мов
проклятий,
По світових шляхах... Чи світ ще є десь
другий?

СЦЕНА ДРУГА

Астролог, Нік.

Нік

Вітаю, отче мій!

Астролог

А кривний мій давно ти?

Нік .

Шаленство йде з наук, а ті ростуть
з глупоти.
Отож я син тобі, а ці книжки—то рідні
Мої сестриці—ти ж на світ родив їх
божий.

Астролог

Що блазень про наук могутність знати
може!

За грань землі думки його не линуть
бідні!

Нік

Ну, покажи, що там, за гранню, єсть
у тебе!

(Дивиться в телескоп, звернутий до неба)

Ха, ха!

Астролог
Що бачив ти?

Нік

Та небо.

Астролог

А на небі?

Нік

Нічого...

Астролог
Все воно світами аж рясніє.

Нік

(дивиться через другий, зменшуючий кінець телескопа)

Я бачив!..

Астролог
Що таке?

Нік

Та землю.

Астролог

Що ж на ній є?

Нік

Нічого...

Астролог

Мав мене побачить.

Нік

Задалеко...

За крапку менший був ти, мудрий
астрономе!

На небо не дивись, бо зникнеш
в невідоме,

На землю подивись звідтам, це буде
легко, —

Яка мала вона! Малі науки й слава!..
Що кращий телескоп, то більше віддаляє.
Та блазень королів бере над міру права,
Мудрець же королів...

Астролог

Над міру дозволяє...

Чого прийшов ти?

Нік

Муж питає королевин
Про долю ріццьову. Та думати не варто,
Я поможу тобі — ти скажеш, що помре він,

Король подумає, що це сказала карта
Зірок...

Астролог

Іди! Звіздар чужих порад не хоче.
Неси до короля цей лист—в нім таємниця.
Про Ріццо я в зірках читав цієї ночі,
Поблідлі—срібні всі, потьмарились їх
лица.

Іди!

Нік

Що жде мене наступної години?

Астролог

Помереш...

Нік

А далі що?

Астролог

Не знаю...

Нік

На все добре!..

Обидва мудрі ми...

(Виходить)

Астролог

Низьке єство людини,
Що тьмарить дурістю—думок широкий
обрій.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Астролог, паж.

Паж

Вже вийшов блазень—так—моє
пошанування!
На виклик я прийшов.

Астролог

Скажи но, будь одвертий,
Чи королеву ти кохаєш?

Паж

От питання!
Чи я люблю її? Ладен за неї вмерти!
Як матір, як сестру, як ангела люблю я.
Такий щасливий я! Бо ж цілий день я
можу
Буть коло ніг її—напівзів'ялу рожу,
Що падає з чола її, не раз ловлю я;
Не раз її лице я віялом злотистим
Освіжую, лице, що вкрив рум'янець
пишний;
Я перед віттарем не раз держу пречистим
Їй молитовника, чи шлейф несу
розкішний.
О щастя!

Астролог

Паже, йди, не гаючи й хвилини,
До королеви йди, ти мусиш їй донести,
Що хто миліший їй від трону і від честі,
Сьогодні згине ще.

Паж

Що кажеш? Ботвел згине?

Астролог

(здивовано)

Не Ботвел, зовсім ні, про іншого тут мова!
Я, паже, не сказав про Ботвела ні слова.

Паж

(розпачливо)

Я виказав її! В безодню впав я, боже!
Вона про це й собі-ніколи не казала.
Не звірила й мені, рум'янець зрадив,
може...

Ні... Ботвела вона ніколи не кохала.
Не вір же! Зглянься ти на розпач мій,
на муки,
Шануй Марії честь, нічим будь,
астрологу!

Всім серцем слухав я твою пересторогу,
Тому й з душі мені ті вирвалися звуки.
Який нещасний я!.. З душі секрет
найглибший

Я легко в світ пустив—забудь!

Я заклинаю!

(Дає астрологові брильянтову спряжку від шляпи)

От спряжка, на—забудь... Так зробиш
ти найліпше.

Я навіть біль образ за хвилю забуваю.
А ти б забути міг?

Астролог

Дитя, ти бродиш в нетрях,
Ти мислиш, що знання спадлючило
старого?

Від королеви мав я стільки ласк
прещедрих,

А був би шахраєм, я б не дістав нічого.
Сховай но свій брильянт; тому тобі
прощаю,

Що ти мене не знав, ще й повен був
одчаю.

Он королевині дарунки в цій кімнаті,
Коштовні книги тут,—це золото! садиби!
Колись віддячу їй, за все скажу спасибі;
Ось чорним плином вщерть тут келехи
наляті,

В них родять золото учені таємниці,
Із Перу дістає Іспанія ці руди.

Для королеви я відкрию ще скарбниці,
Країни цілі ще скуповувати буде.

Паж

Та хто ж загине, хто?

Астролог

Арфіст. Це Ріццо в груди
Націлено стилет; вже завтра на погребі
Заплачете його; убивці—сильні люди.
Це чув я з уст людських, в зірках читав
на небі.

Паж

Я, отче, йду.

(Вибігає)

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Астролог

(сам, бере один з келехів)

Ви всі отут, мої надії...

Не смію чар відкрити—а що, коли
відкрию?

Можливо, нині ще в них злото заясніє?

(Дивиться в келех)

Ні, ще нема—хіба побачу завтра мрію?
Отож до завтра ждуть: Та нащо мені
злото?

Навіщо слава та? Що так мене хвилює?
Чи перший винахід? Та витримка—
чеснота,

Бо ж оранка землі так само нам коштує!

Прожив у мріях я. Чи ж маю край
могили
Відкрить, що вірить їм—безглуздо
і наївно?
Ні, пережити це мені не стало б сили!
Письмо науки зір... Слова пажеві...
дивно!..
Марія! Ботвел! Чом укупі ці наймення?
Кохає Ботвела? Над ним в небес просторі
Сатурна й Марса враз з'єдналися
знамення...
Це значить... Ботвела здивують віщі зорі.

СЦЕНА П'ЯТА

Астролог, Ботвел.

Ботвел
(*задуманий*)

Навіщо я прийшов? Це прагнення—
шалене.
Заглянуть в майбуття? В безодню правди
темну?
Надіям не закрить майбутнього від мене,
На смерть завісу лиш накинута таємну.
Сміюся з смерті я,—та, може, як відкрити
Завісу чорну ту—вжахнусь? Чого хотів я?
Хто зна, що зможе дід в душі моїй
уздріти?

Чи не відкриє він, чого і сам не смів я
Собі відкрити? Вир, безодню
страхитливу...

Над берегом збуджусь і кинуся
в безодню;

Заглянуть в майбуття? Прожити б хоч
сьогодні!

Навіщо я прийшов? Втекти іще
можливо!

Ні, сталося таке, то хай вже так
лишиться.

Читаєш майбуття, старий?

Астролог

Це таємниця,

Зірками писана.

Ботвел

Скажи по правді щирій:
В пророцтва віриш ти свої?

Астролог

Як в смерть, в них вірю.

Ботвел

Без помилок?

Астролог

О, так!

Ботвел

Безсила вся наука!
Про дійсність нині ми поведемо розмову.
Чи довго житиму?

Астролог

Три роки.

Ботвел

(презирливо).

Га! От штука!
Занадто довго це, ти лічиш помилково.
Три дні багато теж — три роки?

Надаремне!
Чи бачиш ти мене? На зблідлому обличчі
Зневага й сміх гіркий зорять тобі у вічі;
Ти в душу не дивись — хто в гроб

загляне темний?
Не злочин вбив мене, але життя над міру;
Знай, 'серце' з пелюшок жарке в мені

палає,
Тепер набридло все, в життя я втратив
віру.

(Показує отруту в кришталевій шклянці)

Отрута є, дивись, а перещкод — немає;
Лише по мудрості твого пророцтва вдарю!
От — вип'ю і умру в ногах твоїх,
звіздарю!

Один короткий біль — і зникнуть довгі
болі.

Вмираю...

Астролог

(бере його за руку і веде до столу, де лежать
гороскопи)

Ботвеле, ти житимеш три роки.
Поглянь в письмо зірок — ти будеш
на престолі...

Ботвел

Престолі? Я — король? Невже цей сан
високий,
З-над гробу кинувшись, я маю доганяти?
Король... Клясти тебе чи то
благословляти?
Не знаю... Ти скажи, чи спокійніш
на троні
Чи у труні? В труні усе до краю тоне.
Ще вродить плід гіркий прийдешне,
може бути?
Навіщо доганяють зникаючу примару?
Отруту вип'ю я... Ні, розіб'ю я чару —
Але ж чи варт мені лишатись без отрути?
З запасом треба йти у путь, яку
я вибрав...
У сні вбачав не раз я золоту корону!
Звіздарю, виграв ти! Я житиму!

Астролог

Я виграв.

Ботвел

Іду я до мети — тепер не хочу скону.
Веди мене, старий, до верхнього покою
І покажи світи, що владні надо мною.

СЦЕНА ШОСТА

Кімната королеви, в глибині — готичне вікно.

Марія, паж.

Паж

От зараз Ріццо йде...

Марія

Щось довго йде, аж диво!
Лишився він мені один з численних
друзів,
А скоро й він помре.

Паж

О, ти несправедлива:
Ще й Ботвел згаданим між друзів
бути мусив...
Про себе паж казати не має, може, права.

Марія

Мій любий, ти зростеш, полинеш в путь
буремну,

Не з віялом—з мечем, тебе покличе слава.
Хто ж променя тоді в цю пустку

кине темну?

Хто? Ботвел?— Я ж його не знаю.

Мій хороший,

Ти плачеш?

П а ж

Як дитя, я сльози став роняти.

Пробач. Я сподівався тебе охороняти,

Остроги золоті здобути на сторожі.

Я думав, що повік я двору не покину.

Почувши вперше тут про цю розлуку

скору,

Я рицарський мій пал згубив наполовину!

А Ботвел — рицар він? Та не лишає двору,

І міг би, пані, він тобі ще ближчим стати.

М а р і я

(замислено, наче луна)

Так... Ботвел... Він би міг мені ще

ближчим стати.

П а ж

Він близько вчора був; коли

в двірському колі

Він щастя мав тебе на лови проваджати,

То смуток огортав його лице поволі.

А як в човни легкі усівсь твій почет,

пані,

Став Ботвел при стерні — блідота
на обличчі, —
І в воду втупив зір, немов з річної твані
Йому страшна мара дивилася у вічі,
І рухом нахилився він щоразу тремтливим.
Такого виразу не бачив я в людини.
Та думка на чолі ще й досі сном жахливим
Мені ввижається.

Марія

Мій хлопчику невинний!
Шалену думку ту я легко зрозуміла.

Паж

Той вітер, що човнам понадимав вітрила,
Сильніше зашумів — і вирвав квіт рожевий
З вінка, що прикрашав волосся королеви.
Упав на хвилі квіт, вода його понесла.
Тут Ботвел стрепенувсь, дав слугам знак
рукою.

Ті подали човна — і сам він сів за весла
Наздоганяти квіт; він довго плив рікою
І зник в тумані.

Марія

(нетерпляче)

Йди! Іди, мій паже вірний!

Дай віяло мені, чоло моє палає...

Дай віяло... Іди! Це час молитви мирний.

(Паж виходить)

СЦЕНА СЬОМА

Марія

(одна)

У нього гострий зір, та юний паж не знає,
Що почуття людське веде на шлях
облуди.

Вже довго ця любов мені терзає груди,
Не можу більше я! Хай Ботвел піде
з двору!

Легке дихання теж дзеркальне скло
туманить.

Що? Чи невинна я, боюсь чужого зору?
Мене уже давно підозра чорна ранить,
Що Ріццо я люблю... Боюся, мов дитина!
Чинити суд сама лиш можу над собою,
Всі коло ніг моїх, господь лиш надо
мною.

Учора так було... Сьогодні я вже винна!
Я Ботвела люблю! Приймаю божий суд я.
Корона ця важка, французька легша
значно...

Зніму її на мить. Тепер від всяких пут я
Звільню себе сама, зітхнути зможу
вдячно.

(Знімає корону)

Ти на чолі моїм тяжіла; блиск твій
згубний

Лякав не раз мене, доводив до відчаю.
Так! Нині вільна я... Та ні—ще перстень
шлюбний...

(Знімає перстень)

О! Зараз, Ботвеле, до мене йди—чекаю!
Корону й перстень геть зняла я
в нетерпінні.

Прийди! Вже не боюсь ні бога, ні обмови.
Нахмурене лице його таке чудове:

Ця усмішка гірка, задумливості тіні!
Облиш його лице, печальна думко смерті!
Развіють хмару цю хай усмішки одверті.
Похмурих дум тягар ти довго ніс

жахливий,
Ще кращий будеш ти, як будеш ти
щасливий.

СЦЕНА ВОСЬМА

Марія, Ріццьо.

Ріццьо

Ти кликала мене, володарко?

Марія

В тривозі
До скритого тебе я кликала покою:
Квіт, що посіяв ти на Дугласа дорозі,
Зерно смертельне дав, загрожуючи мстою.
Тож вислухай мене, мій рицарю
мандрівний.

Ріццьо

А де твоя корона?
Не бачу на чолі—на нім лиш квітів грона.
Ти рівна є мені—відсіль те сміле слово.
Пробач! Гадав... гадав... шаленим був
без краю,—
Що ти зняла її для мене...

Марія

Це невірно.
Завжди в молитви час корону я знімаю,
Тепер молилась я.

Ріццьо

Пробач, молю покірно.
Та не вдягай її—не варт чола трудити,
Ще й вкриє мисль твою жалобою тяжкою.

Марія

Без неї я з людьми не звикла говорити,
Лиш з богом говорю—лиш з богом чи—
(тихше, надіваючи корону)
з собою.

Ріццьо

Ти вбила сміливість... що ж... Ріццьо
в даль поплине...

*(Стає в готичному вікні і з удаваною
байдужістю говорить)*

А потім в молитвах загладити все можна.
Що ж, прощавай...

Марія

Ми всі на хвилях долі гнані.
Прощай! Лишишся ти навек в думках
Марії.

Ріццьо

Чи ж маю їхати?

Марія

Як смієш?

Ріццьо

Вибач, пані!
Твій голос був сумним, ніжнішим був
од мрії...
До завтра хоч лиши — благаю молитовно.

Марія

(іронічно)

Лишись! Лишись! Не бійсь, не статись
нині лиху,
Сьогодні бал двірський, тут масок буде
повно,
Сама я уберусь як королева сміху;
І ти приходь на бал, щоб знов
прощатись з нами.
Прощання приймеш ти від сміху королеви.

Р і ц ц ь о

Прощай же назавжди!

(Виходить)

М а р і я

Він ранений словами,
Небавом він себе довірить кораблеві.
Одним слівцем його я вирвала в шуліки,
Хороший наслідок гіркі приносять ліки.

Кінець другої дії.

Та слабо все ж мені освітлена дорога.
Чи кров на ній? Світи! Я не боюсь нічого.
Каплиця хмура он, свічок там блиск
не гасне...

Чи скоро будуть там молитися за мене?
Коли я ляжу в гроб? Або, коли на троні
Сховаю в пурпурі скривавлені долоні,
Молитись будуть там? Он стовпище
мерзенне

Двірських облесників, і в кожного надії.
Я ж на порозі тут—жебрак... У королеви
Ще світло... тінь пройшла по шибі
кришталевій.

Так, це вона—пізнав корону на Марії...
Все ближче, ближче все—о небо! Сил
не стане,
Все міниться в очах од дивних фарб,
узорів.

Якби побачив хтось мене в такому стані,
Сказав би з співчуттям: ти, Ботвеле,
захворів!
Шаленцю, йди в шпиталь, а то нещастя
буде!

СЦЕНА ДРУГА

Ботвел і паж.

Паж

Давно я, Ботвеле, тебе шукаю всюди,—
Ти в королевиній, виходить, огорожі?

Ботвел

Хотів спочити я у тиші цій погожій.

Паж

О! Справді, любо тут! В цім тополевім гаї
Струмує аромат півоній та акацій,
Найкраща роза все ж укрита в цім палаці.
Ти бачити б хотів?

Ботвел

Що кажеш? Дозволяє?

Паж

Дозволила тобі.

Ботвел

Чи скоро?

Паж

За годину.

Ботвел

Це був її наказ?

Паж

Дала його сьогодні.

Ботвел

О зоре! Не згасай! У вільне море плину,
Стрясають човен мій хай камені підводні,
Але дарма мені, пророцтво стало діять.

П а ж

О пане, слід було б з обличчя смуток
звіять,
Щоб королеви ним, бува, не засмутити:
Потьмарить їй чоло тінь від чола твогого.

Б о т в е л

(іронічно)

Що? Смуток звіяти? Є спосіб знаменитий!
Піду до дзеркала, поради́ка старого,
Обличчю дам я лад. Цей усміх
неспокійний—
Хіба це плід страждань? Це іграшка
дитини.
Я вигляд мав колись, немов дитя,
невинний,
Сміятись буду я, неначе хлопчик мрійний.
Ці риси із чола не важко стерти, пажу;
Як на пергаменті написані зальоти,
Замазать можна їх—письмо чола замажу,
І зникне навіть слід страждання і турботи.
Бувай!

(Виходить)

П а ж

Гірким слівцем уразив як мене він!
Арфістові наказ несу я королевин.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Генріх, Мортон, Ліндсей.

(заходять швидко)

Генріх

То правда, Мортоне? Нам Ріццо
вислизає?

Мортон

Боюсь, ця подорож біди б не наробила!
Вже челядь скарб його човнами
відправляє,
Французькі піднято на кораблі вітрила.
Мета його—секрет. Завдаймо швидше
вдару,
Бо під французькими лілеями відплине.

Генріх

Невже б то не дістав заслужену він кару?
Спішіть на корабель. На березі хай згине!

Ліндсей

Слід квапитись!

Генріх-

Зажди! Я справу обміркую...
Занадто ревно вже захоплені ми нею.
Чи ж кров'ю втікача я руку заплямую?
На березі кишить простолюд з матроснею,
Показувать юрба на мене пальцем стане...

Яке страхіття це! В лице образу кише.
Як зблідну я лицем? Щось трапиться
незнане!

Лишає Ріццо нас—то хай собі відплине!
Заритий близько десь труп Ріццо грав би
ролю

Ще шкідливішу за зрадника живого,
Але відсутнього.

Ліндсей

Кінчаймо лов, королю!
Ми скоро бленя впіймаєм боязкого.

Генріх

Ні-ні, хай од'їздить.

Мортон

Так, хай відплине з богом,
Хай ширить по світах твою він славу,
пане.

Дарилеєве ім'я в Парижі мало знане,
Про тебе розповість французькими він
чертогам,
Цей вигнаний арфіст. І сумніву немає,
Що Ріццо при дворі зустрине вихваляння,
Що лестити йому там будуть, бо тримає
Марії серце він, стерно урядування,—
А Генріх...

Генріх
Далі що?

Мортон

А Генріх тут у краї
Король.

Генріх

Король! Ти чув, мій Ліндсею,
що має
Він сміливість казати?

Мортон

Мені повірив Ліндсей.
Упившись досхочу кадил хвалебних
димом,
Арфіст подається в Рим—не любить він
провінцій—
І скоро буде нам надісланий він Римом;
На голову його убір червоний ляже,
Обличчя має він на Вольсееве схоже,
Зігнемось перед ним, тоді сам Генріх
скаже,
Що він уже повік помститися не зможе.

Генріх

Ну, годі! Я іду!..

(Хоче вийти, але на порозі зустрічає Дугласа)

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Генріх, Мортон, Ліндсей, Дуглас.

Дуглас

Заждіть! Відплинув Ріццьо.

Генріх

О боже! Помсту нам здійнить
не пощастило!
Навіщо я вагавсь?.. До порту!
Не баріться!
Затримать корабель!

Дуглас

Вже піднято вітрило.
Помститься на мені! Я винний тут, панове,
Ось меч, хай смерть несе моїм
відкритим грудям.
Достойна кров моя арфістової крові.
Спідлів я—ні собі не вірю я, ні людям.
Сам підлій тварі хтів я шлях урвать
життєвий,
Та стримує мене чи не пуста тривога?
Боявсь я Ріццьо вбить на оці королеви,
Боюсь я вбить себе перед обличчям бога.
Мені живий арфіст—немов тягар
безмірний.
Я думав, Ріццьо той, своєму слову вірний,
Як рицар, закінчить двобоєм нині чвару,

Та ниций боягуз злякавсь мойого вдару.
Кому ж повірити? Терплю жагучий сором,
Я в безвихідь зайшов з тим лихом

неозорим,
Поставила ганьба мене край домовини,
Усього світу глум для мене вже готовий;
Коли б сказав арфіст, тікаючи з країни:
„Меч дугласів страшний, а не стилети
змови!“ —

Я б, може, міг ще жить.

СЦЕНА П'ЯТА

Генріх, Мортон, Ліндсей, Дуглас,
паж.

Дуглас

(хапає за груди пажу, що вбігає)

Аґа! Цей паж скопає,
Він королевою улюблений так само,
Як Ріццо.

(Бачачи аркуш у руках пажу, вириває його)

Що таке? Пергамент він тримає,
Увесь покреслений, з неясними словами...
Читайте...

Паж

Я листа несу до королеви,
Не дано права вам читати!

Ліндсей

(беручи з рук Дугласа аркуш)

Право—сила!

(Читає)

„Я дякую тобі, що вечір цей травневий
з тобою провести дозволила так мило“.
І Ріццо підпис тут.

Дуглас

Чи тут нема облуди?

Ліндсей

В монастирі набув я грамоти й науки.

Генріх

То вечір тут іще той Ріццо перебуде?
Напевне, зрада це, це італійські штуки?
Та ні! Нас ошукав той, хто стояв на чатах!
Пажа ти, Ліндсею, замкни в моїх кімнатах,
Щоб він не зрадив нас, не став нам
на заваді.

Паж

Щоб я не зрадив вас? Від вас навчишся
зраді.

О Дугласе! В лиці несеш ганьби тавро ти,
Твоєму рівний меч ти дай мені—в двобої
Цю чорну зраду геть зітру я вістрям зброї.

Ліндсей

Мій паже, ти дитя! О птаху жовторотий,
Ще втратиш до весни ти свій пушок
рожевий.

За мною йди.

Па ж

Зросту—пізнаєте мене ви.

(Ліндсей виводить пажу)

Дуглас

Слід Ріццьо вбить!

Генріх

Коли?

Дуглас

Сьогодні слід рішати!

Генріх

Де?

Дуглас

Вистачить вагань! Загине в тронній
залі,

Край ніг маріїних! Хай горне Ріццьо
в шати

Свої—і там його дістане вістря сталі!

Генріх

При королеві акт здійснити цей кривавий?
Я став би їй тоді навік, навік немилим!

Чим скоротити час? Він так повільно
плине.

Як працю я люблю! Найкращі ці години,
Коли на полотні троянда розцвітає;
Як дівчина сільська, собі за кросна сяду.
Та мало цих годин; завжди в юрбі
шумливій

Нечулих, сторожких, що в серці носять
зраду!

Фальшиві сльози їх; їх усмішки фальшиві.
Якби, в оздобах вся, в алмазів грі
мінливій,

До хати я зайшла, де голь живе
селянська,

Спитала б злидаря: „Володарка
шотландська

Щаслива, а чи ні?“ Сказав би він:
„Щаслива!

В столиці був я раз. В розкішному палаці
Так світло, любо так живеться королеві,
А я, бідар, по гроб засуджений до праці,
Мохами поросла вся стріха бідареві.
Вмиваюсь потом я, орю горби скелясті;
Гробниці королів прикрасив мармур

щирий,
Могилу ж бідняка вкриває верес хирий;
О, королевин вік пливе, я знаю, в щасті!“

СЦЕНА СЬОМА

Марія, Ріццо.

Ріццо

Як дякувать тобі? Я бачу королеву!
Край ніг твоїх пробуть останню цю
годину, —
Віддав би я життя за радість цю хвиливу!
Який щасливий я, хоч завтра вже
відплину.
Та завтрашній той день далеко так
від мене!
Маріє! Всім єством я щастя відчуваю,
Немовби вечір цей триватиме без краю.
Коли ж прокинусь я, минеться сон
блаженний?

Марія

Скорботи почуття в мені живе незнане,
Твоя веселість теж мою жахає душу:

Ріццо

Володарко! Пробач, сказати щиро мушу:
Я все одно б лишивсь аж доки день
настане.
На завтра обіцяв я Дугласові твердо,
Що з ним побачусь я, і я б дотримав
слова.

Марія

О Ріццо, правда це?

Ріццо

Це так; скажу одверто:
Незмінний намір мій. Та це сумна розмова.
Веселість навісна оволоділа мною,
Від'їзд таким смішним ще не здавався
ніколи.

Я чую Тассо спів, підхоплений луною,
Ввижається, сиджу в середині гондоли,
Що в крeпі чорнім вся, немов пливу
в труні я;

Із вікон сяйво шле палаців довгий шерег,
Це сяйво на воді колонами ясніє;
Мій човен швидко мчить, і хвилі
б'ються в берег;

Все, плину й плину я під схилом неба
темним,

Де місяць золотий похмури́м світлом
грає,

І туги дикий біль в душі моїй зростає.
Для серця, що вогнем палає невзаємним,
Потрібним є страждать, живиться хай
сльозами.

Марія

О Ріццо, сумно так у тебе серце мріє!
Допоки молоді, майбутнє перед нами.

Ріццо

В минулому я весь. Як усмішка і гріє
Обличчя іноді, то швидко, швидко гине!

Троянду й восени ростять в оранжереї,
Але який блідий, печальний вигляд в неї!
Та нащо сумувать? Всьому бувають зміни!
Я ще вернусь! Хіба? Я майже втратив
віру
В повернення... Бо світ—це вир, хто
впав до виру,
Той може згинути... Та ні, це неможливо,
Вернусь в Шотландію, і саме в цих
кімнатах,
В цій залі, що тепер так дивиться
тужливо,
Веселість задзвенить, світліші стіни
стануть
Від натовпу дворян у масках, в ясных
шатах.

Марія

О Ріццо! Хмурий він, цей двір, що й
тяжко глянуть.
Гріхами люди тут розваги звать невинні;
Підніме ремство двір.

Ріццо

(з ростучою веселістю)

Завмре в овацій громі!
Без масок можна быть придвірних
половині.
Коли спита маски: „Ми знайомі?“—

То кожна відповідь „не знаю“
неомильно.
Усміхнений завжди поб'є того, хто плаче.
Одвідає цей двір французька молодь
вільно,—
Тоді щасливий двір!..

(Чути брязкіт зброї)

Марія
Мечі бряжчать неначе?

Ріццьо

Ні, арфа це моя, що висить ось
на стінці,
То з неї вітерець здобув сумне звучання.
О арфо! Зворушив мене прощальний
дзвін цей,
Лиш ти в розлуки час і видала зітхання.

Марія
(стривожено)

Де ж бавиться мій паж?

Ріццьо

Всміхнись, вельможна пані!
Я заступлю пажу. За все життя безкрає
Щасливий вперше я, від щастя
як в тумані.

(Сідав на малому стільцеві пажу коло ніг Марії)

Я сів тобі в ногах. Це душу звеселяє.
Я б не хотів тепер умерти.

Марія

Кинь цю думу!
Умерти молодим і сповненим надії?

Ріццьо

Надію сподівався знайти в лиці Марії,
Всі почуття знайшов—від радості
до суму,—
Надій лиш не було... Не хмур лице
привітне,
Нехай на ньому паж не зможе гнів
читати,
О, паж—дитя, в воді хтів місяць би
впіймати...
Пречарівний вінок в твоїм волоссі квітне,
Дай кілька роз мені.

Марія

А що ти зробиш з ними?

Ріццьо

Над вівтарем святим, в Італії любимій,
Повішу я цей дар, дорожчий
за брильянти,
Я всім їх покажу: дивіться, ось троянди,
Що взяті із вінка Шотландської Марії.

Марія
(даючи йому квіти)

Я квіти дам, але осуджую ці дії.
Візьми, та віттаря троянди ці не гідні.
(Генріх заходить і непомітно стає за кріслом
Марії)

Ріццьо

Я королевин паж, і паж тебе благає—
Дай віяло йому, бо віяло це має
Чудовий аромат, що аромати рідні
Твоїх шотландських гір нагадує; пахущу
Святиню привезу до дальнього я краю.
Важкі повіки я колись на мить заплющу
І мріяти почну.

Марія
(всміхаючись)

Пажеві я прощаю;
Не смів би волю дати арфіст подібній
мові.
Ти ще б корону зняв із мене, паже
щирий?
Гаразд, що не сягнув пошати пурпурові,
Обмеживсь віялом!

(Дає йому віяло)

Ріццьо

О, вдячний я без міри!

СЦЕНА ВОСЬМА

Марія, Ріццо, Генріх (стоїть увесь час за кріслом Марії), Дуглас, Ліндсей.

Дуглас

(озброєний стилетом, хапає Ріццо за груди)

Тримає зараз він і віяло і квіти,
То з ними й ляже в гроб, не встигне
їх зронити.

Ріццо

О королево!

Марія

(встаючи)

Стій! Річ, Дугласе, зухвала!
У королеви ти! Чи нехтуєш ти мною?
Спинись, благаю я—нікого не благала!
Ні, я наказую—заплатиш головою!
До мене, Ріццо, йди!

Дуглас

Не клич його до себе,
Він в Дугласа в руках і не втече
від скону.

(До Ріццо)

Молися, бо за мить ти в пеклі чи
на небі.

Генріх

Зомліла.

Геть винесіть цей труп!

Дуглас
(похмуро)

Прийшов я убивати,
А не виносити—це гробарям робота.
(Ліндсей витягає труп з зали і повертається)

Генріх
(до Дугласа)

У тебе на лиці така страшна блідота.
Чи мужність рицарську ти звик так
утрачати?
Ти одяг Ріццо хтів?

Дуглас
На ньому кров нечиста.

Генріх
Убив і мучишся?

Дуглас
(наближається до Генріха і дивиться йому в очі)

Ти, Генріху, невинний?
І в тебе на руках чорніє кров арфіста.
До себе в душу глянь! Ти взяв життя
в людини,

Чи в тебе привід був образи чи відплати?
Проте спокійний ти! Дивись, яка різниця:
Я мстивсь за честь свою, щоб з неї

пляму зняти,
А як хвилююсь я! Всміхнися,
як годиться...

Занадто різні ми—тепер іди на ложе,
Спокійно ніч проспий—коли ж проснешся
вранці,

То зичу я тобі, щоб око дня погоже
Твій вид побачило в такому ж от
рум'янці.

Володарко! Пробач! В краї подамсь
нерідні,
Вигнанець, лиходій, таврований навіки.

(Виходить)

Ліндсей

Імення рицарів ці рицарі негідні.

Генріх

Стривай... Небавом їй розкриються
повіки...

Тікаймо звідсіля!

Ліндсей

В ліси, на лов тижневий...

Генріх

Ти знаєш, Ліндсею, характер королеви.
Зненавидить мене?

Марія
(плутано)

Ах, змилуйсь, Дугласе!.. Яка тут п'ятьма!
Де я?

Як пізно встала я! Надворі вечоріє...

Тут Генріх був—забив—я бачила
Дарнлея...

О боже, змилуйся!.. Заснула я в знемозі...

Ботвєл
(здивовано)

Дарнлей забив? Невже?

Марія

Чи кров не вкрила шату?

Я бачу—в муках він звивався на підлозі...

Сльозино прикра, геть!.. Оплакувати
втрату?

Ні, я помщусь—трёмтїть! За кров
не плата сльози,

А кров за кров—тремтїть! Здійсню свої
погрози!

Ввійшла до замку смерть, то будуть
ще офіри.

Ботвєл

У королеви біль, страшенний біль без міри.

Марія
(плутано)

Кров Ріццо на тобі?

Ботвел

О, ні! Хіба що власна...

Марія

Чому так пізно ти прийшов сюди,
нежданий?
Хай згасне світло це,— хоч блимає
неясно,—
Щоб сором скрило мій... О Ботвеле
коханий!
Ховати почуття тепер не час. На груди
Я кидаюсь твої; я, Ботвеле, пропада!

Ботвел

Марію вирве смерть з моїх грудей хіба що.
Чи помсти хочеш ти? Що вжить: меч?
отрути?

Марія

Байдуже все! Ходім до віттаря зі мною,
З'єднаю руку я, бо серце вже з'єднала.
Та зв'язана вона з кривавою рукою,
І він іще живий!.. Що, боже, я сказала!
(Виривається з рук Ботвела і тікає)

СЦЕНА ДЕСЯТА

Ботвел

(один)

Він ще живий?.. Прийшов у добру
я годину,

Освідчення цього чекати б слід сторіччя,
Розгубленість, одчай лягли їй на обличчя.
Я думку помсти в ній зрощу, немов
квітину;
Несе отруйний плід стебло її зелене.
Хіба що сатана Марію вирве в мене!
До сліз, що ллють жінки, не чулий
я душею...
Вгадати мисль її? О, ні—не зрозумію!
Хай скаже: Ботвеле! Візьми життя
Дарнлею!
За меншу ціну вбить не хочу я—не вмію.

Кінець третьої дії.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА ПЕРША

Покої королеви.

Марія, Ботвел.

Марія

Спокійна нині я, тривога в серці тане,
Бо влада молитов тамує гострість болю;
Терпіння нам і час найтяжчі гоять рани.
Все можна знести.

Ботвел

Все?

Марія

Тривоги і недолю...

Ботвел

І глум?

Марія

О, мук оцих для жінки забагато!
На троні я сиджу, та серце все у крові!

Ботвел

Маріє! Трону блиск тебе привабив надто,
Цей трон—самі дошки у шаті пурпуровій;
Хтось пурпур з нього зняв, в парчі він
похоронній,
Дивись, лише труни на цім бракує троні.
В Парижі бачив я, коли король сконає,
То постать воскову, на нього схожу,
роблять,
Укриють пурпуром, на марах устанавлять;
Обличчя жовтину корона відбиває.
Огидна до страху подоба та мерцева
В одежі дорогій, на чорнім тлі; Маріє,
Не ображайсь, але шотландська королева
На маску схожа ту, що в тій труні жовтіє.

Марія

То що ж мені робить?

Ботвел

Молись! Пробач!

Марія

Пробачить!

Кому пробачить?

Ботвел

Всім.

Марія

Що це, нарешті, значить?

(Ботвел хреститься)

Чому ти хрестишся?

Ботвел

Молюся, пані. Чую

По вмерлому я дзвін.

Марія

Що? Дзвін? Скажи, по кому?

Ботвел

По смерті Ріццо.

Марія

Біль я ледве затамую,

Крик серця заглушу молитвою святому.
Диявол не дає заснути.

Ботвел

(дивлячись у вікно)

Глянь в вікно ти,

Іде процесія, погребні чорні цуги,
За гроші хвалять там померлого чесноти;
І друзі при труні—в полоні суму й туги;
Та найвірніший друг скінчив життя
безщасне.

Із дому ідучи, взяв кожен свічку ясну,

Та більшість згасла вже, а решта зараз
гасне,
Остання миготить, мовляв: я скоро згасну.
Свічкам не освітить мерцеві п'їтьму гробу,
Погасне пам'ять їх, як спогад про жалобу.
Спи, Рїццьо, в забутті, в могилї спи
глибокій,
І годї! Прирекли тебе на вїчний спокїй.

Марїя

Послухай, Ботвеле! Чи вїк терпїти жїнцї?
Дивись на цей портрет, що висить ось
на стїнцї,
Як влучно дано тут блїде лице Дарнлея!
Воно страшить мене... Ненавиджу
потвору!
Ось повертається... Боюся цих очей я.
Цей зїр! Невже їде з малярського вїн
твору?
Диявол в нього сам моє сумлїння втїлив,
Вїн болем серце рве, породжує гризоти.

Ботвел

Ха! Ха! Дарнлеїв зїр тобі уже знемилїв?
Чи не закрить портрет?

Марїя

Нї, знищи полотно ти!
Стилетом роздери—портрет цей нї до чого,
В мойому серцї вїн.

Ботвел

Готовий я до всього,
Чи заспокоїшся?

Марія
(нетерпляче)

До всього? Що я чула?
Що ти сказав?..

Ботвел
Портрет я знищити зумію.

Марія
(тамуючи зітхання)

Портрет!..

Ботвел
Хіба не так?

Марія
Так, правда, я й забула,
Портрета знищити...

(Убік)

Я втратила надію!
Не зрозуміє він, сказати—не стане сили.

Ботвел
Сьогодні розлучусь з тобою я навіки,
Тож попрощаймося!

Марія
(розпачливо)

Що кажеш ти? Мій милий!
Вдар для нещасної занадто вже великий!
Не витримаю я!

Ботвел

Лишиться маю, пані?
Що ж, королева ти, і Ботвел залишиться,
Та рийте гроб мені десь близько гробу
Ріццо,
Бо проти змовників усі щити погані.

Марія

Ти серце рвеш мені. У ньому справжнє
пекло!
Помститься! Мститися! Зосталось це
єдине.

Ботвел

На кому мститися? В безпеці зграя втекла,
Вже Ліндсей з Дугласом пливуть в чужі
країни.

Марія

Иди! Шукай! Знайди! Та ні, лишись!
Не сердься,
Збагни мене! Молю! Чи таємницю серця
Відкрити мушу я словами? Хоч ця мова

Сумлінню не докір, з луною не полине.
Повинен згинуть!

Ботвел

Хто?

Марія

(довго борючись з собою)

Він!!!

Ботвел

Хто?

Марія

Король!

Ботвел

Загине!

Марія

О, ти повторюєш луною кожне слово.
Нехай би ці слова луни не мали, вмерши,
Та перевага вже лежить на одній шалі.
Так, таїни вузли уже порвались перші,
Тож треба далі йти, іду я далі! Далі!
Куди ж це я дійду?.. Твоє обличчя

блідне,

Мов докорять мене за щось ти хочеш...

Ботвел

Зблід я?

Можливо, на чолі несучи страждання слід я.

Марія

У нім, як в дзеркалі, я бачу зло огидне.
Що я накоїла! Чи дум твоїх святиню
Я маю тьмарити свого злочинства тінню?
Забудь мої слова! Була я сонна, друже;
Забудь і сни мої, не звіривши нікому!

Ботвел

Сьогодні він помре. '

Марія

(вражена)

Сьогодні? Рано дуже!

Ботвел

Де Генріх?

Марія

У домку маленькому сільському.
Він хворий.

Ботвел

Хворий він?.. Отож близький
до гробу.

В моїх руках стилет—б'є Генріха година!
Підозру знищу я, все скину на хворобу.
Та поможи мені... Як віддана дружина,
Одвідай короля сьогодні в час вечірній
І сонний трунок влий Дарнлеєві у ліки.

Марія

Вимоги, Ботвеле, твої тяжкі, надмірні!
Знов нині бачити? Тортури завеликі!
Побачу завтра труп—живим не маю
змоги!

Ботвел

Одвідай—знищиш всі підозри і тривоги,
Без трунку не засне, уникне отже скону.

Марія

Гаразд, де трунок той? Зійду з свого
я трону,
І в цю жахливу ніч ніхто з моїх підданих
Не зробить злочину підлішого...

Ботвел

(дістає отруту, яку показував у астролога)

Маріє!

Цей трунок взято з трав, мені оддавна
знаних.
Хоч трохи він гіркий, та зводить сон
на вії,
А сон для хворого—це справжній
порятунок.

Марія

Що ж буде з Генріхом?..

Ботвел
Засне...

Марія
Чи скоро встане?

Ботвел

Не знаю я...

(Убік)

Коли до дна він вип'є трунок,
То зайвий мій стилет.

(До Марії)

Бувай здорова, пані!
(Виходить)

Марія
(сама)

Уважно Ботвелу дивилась я в обличчя,
Щоб серця досягти, відкрити зради тіні.
Сумний він був? Завжди ця маска
таємнича.

Блідим він був? Завжди блідий він,
як і нині.

Це не отрута, ні! Зійшов би спокій з виду
У кожного, хто б дав отруту в руки милій.
Чи, може, почуття нема у нього й сліду?
Чи тайни душ людських душі
незрозумілі?

(Виходить)

СЦЕНА ДРУГА

В сільському домі Генріха.

Генріх, Нік.

Генріх

Як проклятий ходжу, це права кара божа,
Примари у душі блукають невиразні,
Докори в головах, навкруг мого ложа!

Нік

О, ні, королю мій, це тільки постать
блазня.

Генріх

Так, блазень тільки тут, нікого більш
немає.

Рої примар блідих я бачу і холону, ¹
Бо злочинами вкрай обтяжив я корону,
До гробу їх тягар мені чоло схиляє.
Корона заважка!

Нік

Важкий і в мене зв'язень.
Ось витертий ковпак, а був колись
хороший,
На нього вішав я здобуті досі гроші;
Вже скоро зробиться дорожчим він,
як блазень,
Вже скоро і мене він переважить втричі.

Не слід на голові нести вагу велику,
Глупоти й розуму доволі.

Генріх

Паже! Ніку!

В цій мові глузду більш, як сміху
на обличчі.

Але юрба примар із мислі йти не хоче!
Як їх не бачити? Видовище шалене!
Як їх не бачити?

Нік

Заплющ, королю, очі...

Генріх

Вони стоять в очах, вони в душі у мене!
Як блазня, бачу їх, вони, як тіні власні,
Женуться вслід мені.

Нік

Згаси но лампу, пане,
І зникну я з очей... Згаси сумління!
Згасне,—

Примари зникнуть теж...

Генріх

О, сил мені не стане!
Чи збожеволів ти? Сумління—це ж
не свічі!

(Дивиться вглиб кімнати)

Дивись! Он, мовчазний, стоїть він
у жалобі,
Немов питається: чому лежу я в гробі?
Скривавлений—блідий—мене до себе
кличе...
Адже стилетами роздертий був на чверті?
А він з могили встав, немов дитя
з колиски.

Нік

Усе своє життя був Ріццо блазням
близький,
То, може, він прийшов шукати їх
по смерті?
Чому говорить він з тобою, а не з Ніком?
Королю, чи прибрав ти блазневу подобу?

Генріх

(не слухаючи слів Ніка)

Геть, Ріццо! Ти мене кривавиш болем
диким,
Ладен віддати все, щоб ти піднявся
з гробу!
Обвинувачення? Воно тепер невчасне.
Мого ти хочеш сну? В труні тобі
не спиться?
Чи й там неможна спать? Життя верну я,
Ріццо,

Лиш сон верни! Та ні! Життя віддам
я власне!
Твоє лице бліде, в очах—тортури болів!

(Сміється дико, як божевільний)

Ха! Ха! Ха! Ха! Украй я з цього
збожеволів.

Н і к

Тебе смішить маняк, мого він скиптра
вартий,
Віддам йому ковпак—ніколи Ніка жарти
Ще не смішили так монарха до нестями!

Г е н р і х

Що хочеш, Ріццьо? Кров твої покрила
шати.
Коли я вбив тебе, тй вкритий був гріхами,
Скажи но? Я король! І я такий багатий!
Обідню закуплю! Дам грошей, скільки
треба,
На тиждень, місяць, рік купити помин
зможу;
Хоча б ти вбивця був, мольби вблагають
небо,
Ти, спорохнілий вже, чуть будеш службу
божу.

Ах! Арфа ще бряжчить!

Генріх

Маріє! Я довів до ріццьової згуби!

Марія

(з удаваною байдужістю)

Не знала я цього, чи ж це мене обходить?

Генріх

Простила ти мене?

Марія

Що маю я простити?

Генріх

Смерть... Смерть його...

Марія

Чію?

Генріх

(з зусиллям)

Смерть Ріццьо...

Марія

Я й забула.

Генріх

Хтів виправдатись я, смерть Ріццьо

пояснити,

Але ж не вартий він, щоб ти про нього

й чула.

Н і к

О Генріху, не варт тобі про нього й чути.
Я повторю тобі тоді твій вираз власний,
Як ти не зможеш спать.

Г е н р і х

Геть, Ніку! Геть, нещасний!

(До Марії)

Простила ти мене, то зможу я заснути.

М а р і я

Привабить треба сон, коли він утікає.
Я трунок принесла, його ти спробуй сили.
По ньому сон тебе укриє легкокрилий,
Заснеш, як немовля, і снів прилинуть зграї.
Дай, в ліки увіллю.

Г е н р і х

*(до Марії, яка вливає трунок до чари, що
стоїть біля ложа)*

Я дякую за ласку!

Н і к

Вона тремтить, я все, все добре помічаю!

(До Марії тихо)

О пані, ти й собі лиши напою частку,
Хто зна, коли король все вип'є аж до краю,

Можливо, що їй тобі вночі придасться
зілля.

Марія

(глянула на Ніка і погордливо одвернулася)

Яка важка ця роль, але кінчити треба,
Бо зраджу тут себе словами мимовіль я,
Як зрадила думки перед обличчям неба.
Коли б мерщій, мерщій лишити
ці кімнати!

Генріх

Маріє! На тобі чому жалобні шати?

Марія

Ти хворий, виявить свій смуток я хотіла.

Нік

(убік)

Звичайно, шатами!

Генріх

(розчулено до Марії)

Малі мої страждання,
Щоб вразити тебе, я їх прибільшив, мила...
Тепер про хворощі немає й спогаданья,
Як ти пробачила.

Марія

Бувай здоров!

Генріх

Ще рано,
Куди ти йдеш? Лишись хоча б на мить
єдину!

Признаюсь щиро я, в моєму серці рана:
Я ображав тебе; пробач мою провину.

(Падає перед нею навколішки)

Згадай хвилини всі, що пробули ми разом!
Як чорна мить якась нас розділяє, може, —
Благаю! Позабудь! Кладу я край образам.

Марія

(з тремтінням одвертається)

Благає, наче ліг уже на смертне ложе.
Людина, що зорі, можливо, не побачить,
В ногах моїх лежить, пробачення благає;
Як не прощу йому, чи ж бог мені
пробачить?

Встань, Генріху! В мені неприязні немає.
Пробач і ти мене, благаю і тебе я.

Генріх

Тебе пробачити? Ти просиш у Дарнлея?
Скажи, які тобі простити маю вини?
Тоді взаємно я зніму з душі серпанок.

Марія

Бувай здоров—пройшли нам швидко так
години.

Генріх
(розчулено)

Коли ж побачимось?

Марія
(тремтливим голосом)

Коли? Як прийде ранок.

Генріх

Яка холодна ти! Хіба та обіцянка
Прощення й любові вже зникла
межи нами?

Марія
(цілує його в чоло)

Прощай!..

Генріх
(вражений)

Торкнула так холодними устами,
Що я аж затремтів.

Марія
(з гірким усміхом)

У тебе лихоманка.

(Виходить)

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Генріх, Нік.

Генріх

Маріє! Ангеле! Щасливий я без міри!
Бог серце їй навчив, вона мене кохає.

Нік

Ти віриш в цю любов?

Генріх

О, як не йняти віри?
Нам Ріццо заважав—тепер його немає.
Змінилось нині все, цей вечір—

дивовижний.

У неї усміх був, той усміх щирий, ніжний;
З роз'ясненим чолом на трон я сяду з нею.
Мій Дугласе, радій! Минуться всі гоніння,
Охороню тебе киреєю своєю.

Мій Ніку, й ти радій! Я загасив сумління.
Не за примари я, а вже за щастя мрію.
Мій Ніку! Щедрою дістанеш подарунка,
Дам золота ковпак, новий убір пошию.

Нік

Жалобу ший мені.

Генріх

А що ти зробиш з нею?

Нік

Ти випий з келеха маріїного трунка,
А я вдягну тоді жалобу по Дарнлею.

Генріх

Геть! Геть! Ти завжди був з породи змій
огідних,
Кусаєш, жалиш ти, отруйлива гадюко!
Геть! Жебрати іди, іди вмирати в злиднях!
Ні! Іншим смерть твоя хай буде за науку!
Смерть обері собі.

Нік

Нелегко обирати!
Як дурість можна вбить? Як дурості
вмирати?
З безодньої вона криниці випливає;
Я вмер би під мечем, та кат гукне: цей
в'язень
Прийшов без голови, він голови не має!
Ха! Ха! Королю мій, це ж весело, що
блазень
Не має голови? У зашморг вкласти шию?
Я залегкий, вітрець і двох удержить Ніків;
Не можу висіть я, сконати не зумію,
Хіба—найкраща смерть, як вип'ю келех
ліквів.
Ти хочеш, щоб я вмер?

Генріх

Геть! Геть, страшна почваро!
Отак ти дякуєш за милості Дарнлея?
Твоє сумління хай для тебе буде кара.
Ти з двору вигнаний.

Нік

Скараю сам себе я.

(Швидко випиває келих, налитий королевою)

Генріх

Що робиш?

Нік

Випив я Марії зілля сонне;
Засну, як немовля, і сни побачу милі.

Генріх

Тремчу я мимохіть... Чому душа холоне?
Та ж він лише засне.

Нік

Засну я у могилі,
Як погребуть мене.

*(Він блідне, сідає біля короля, спирається
головою на руки)*

В далеку йду дорогу.
На хвилю опинивсь я в батьківській
хатинці,

Що край села стоїть; закопчену і вбогу,
Я бачу всю її, там образ є на стінці,
Під ним лампади світ; он пес вартує брами,
Он дуб над хатою, старий, широковітий.
Он батько мій старий, що мусить вік
робити,—
Він плуга лагодить, працює з молитвами.
Он мати у сльозах співає при куделі,
Я ще в колісці чув пісеньку цю від нені...
О, хто б гадати міг, що в хаті цій злиденній
Дитя народиться на жартики веселі?

Генріх

Ти вперше, Ніку, впав у тугу незнайому,—
А ти ж веселий був!

Нік

Так, мав я долю зайди.
Хто б сироту прийняв заплакану до дому?
Сум пана вияв свій в плачах і зойках
знайде,
Бідняк сміється все, щоб мати хліб
щоденний.

Генріх

Що сталось? Трунок цей! Чи ж є ще
надія?
Як рятувать його?

Н і к

Ні, зайве все для мене...

З дитячих літ зростав, королю, при дворі я,
Я був за іграшку—сміялися дворяни
З презирством, з глумом... Ах! Та ж я,
істота вбога,
Я серце також мав! Як пес коло порога,
Як пес твій прив'язавсь до тебе я, мій пане,
І бачивши, що сміх не часто тут в гостині,
Сказав собі: щодня сміх в короля ти
збудиш;
Ти голосу мого не чутимеш віднині,
Хіба що при труні моїй сміятись будеш,
І похоронний дзвін дзвіночки нагадає.

Г е н р і х

Вмирає! Зрада тут, твоя, Маріє, зрада!
Що можу, все зроблю для тебе, Ніку, радо.
Твій вид смертельно зблід, на очі мла
спливає.

Н і к

Навішай на ковпак монет, лише не мідних,
Пошли моїм батькам, їх золото потішить,
Потішить, я кажу, чи порятує в злиднях;
Вони і мій ковпак десь на стіні залишать,
Про сина спогади він часом їм навіє,
Хай, прядучи під ним, старенька мати
знову

Журливу пісеньку згадає колискову.
О боже! слабну я—в очах моїх темніє...

Генріх

Розчуливсь, Ніку, я і дав сльозам я волю.

Нік

Я досі сліз твоїх не викликав, королю,
Чому ж це блазня сміх з життям його
вмирає?

Генріх

Цей вимушений жарт сумний, облиш
блюзнірство!
Проймає груди він і серце роздирає...
За мене гинеш ти, діставши в дар
презирство.

Нік

(весело)

Нагороди мене. Чотири хай учені
Несуть мою труну, нехай несуть глупоту;
Як дурості тягар натомить їх до поту,
То хай оповістять по всій землі хрещеній,
Що важить мертвий Нік більш від живого
Ніка...

Королю, ти всміхнувсь? О радосте велика!
Я ще раз усміх твій хотів побачить, пане.
Прости мене за все, заплющую повіки,
Не бачу я тебе, в очах якісь тумани,
Так слабо...

Генріх

Ніку мій!

Нік

Прощай, прощай навіки!

Генріх

Мій друже! Сину мій!

Нік

Мій сину! Хто це кличе?
Це, може, батько мій? Тьма дивиться
у вічі,
Я вже не бачу вас— я мушу вас покинуть!
Ох! Місце залишіть, прийду я ще до хати,
Лише спочину я—думки додому линуть...
О! Мати! Матінко! Геть, геть блазенські
шати!
Матусю! Як страждав на світі я! Ох!

(Падав до ніг короля і вмирає)

Генріх

Мертвий!..

Останній друг умер! Дружино ніжна, люба,
Дивися! Трунок твій причина цеї жертви,
Ти хтіла, щоб мене страшна спіткала
згуба?

Ні, Генріха минув твій дружній дар
смертельний!

Самотній я лише, як в гробі під землею...
Таїла ти в собі лукавства жар пекельний,
Цілунок зимних уст даруючи Дарнлею...

(Бере лампу і освітлює нею обличчя Ніка)

Я ще раз подивлюсь—блідим обличчя
стало

І сині вже уста—тверде у нього ложе...
О! на лице йому із лампи іскра впала...
Шалений! Я гашу—відчути ж Нік не може,
Не відчуває... вмер... Скорбота тут
даремна!

Сховатись мушу я від жінчиної зради...
Втекти—куди тікати? Та ж ніч навколо
темна;

Стилети ждуть мене у тьмі, біля огради...
На що не зважаться оті підступні змії!
Найгірша на землі оця почвара дика.

(За хвилину)

Зостанусь! Подивлюсь я на лице Марії,
Як прийде, щоб знайти тут тіло чоловіка.
Блідоту вдасть вона—укриє вид б лилом!
Почую, може, зойк я за дверми кімнати,
Бо впевнена, що я лежу похолоділим!
Ще плакати вона почне від тої втрати...
О! поглядом одним розправлюся я з нею!..

(Ставить лампу в головах Ніка)

Хіба що зрадить він перед господнім оком,
Що бачить і вночі того, хто винен.

Паж

Винен?

Марія

Чи ліки пив король? Чи сном заснув
глибоким?

Зробила Ботвела я месником покірним;
Та де ж це досі він?

Паж

Я бачив—він блукає
Під тіннями дерев, у затишку вечірнім,
Круг домика того, де Генріх пробуває.

Марія

Чи мав стилета він?

Паж

Ні, я не бачив зброї,
Та Ботвел був блідий, в страшному
неспокої.

Марія

Як швидко плине час! Затьмарений
безславно
Сучасний день мені! Майбутній тьмяно
блима!

В Парижі при дворі я зовсім нещодавно
Сама любила всіх, всіма була любима;

З дитячим усміхом гортала самоцвіти,
З дитячим усміхом зітханню я вчувала,
Волосся з усміхом при люстрі завивала,
В золотисті кучері вплітала пишні квіти...
А нині...

П а ж

(приносячи дзеркало)

Нині глянь у люстро, королево,
Яка чудова ти!

М а р і я

Образив ти Марію;

У люстрі бачу я, як блідну і марнію.

П а ж

Чи вразило твій зір це сяйво кришталеве?
Як темно! Лампа лиш в кімнаті блима
тм'яній...

Дратує і вона? Чи не згасити, пані?
Вражаєш ти мене, ти вкрай бліда і млява;
Чим звеселю тебе, щоб зникла гострість
болю?

Ти любиш повісті? Балада є цікава,
Яку донині ще шотландський люд співає.
Дозволь но! Ти мовчиш? То я собі
дозволю...

Послухай, мати як із сином розмовляє.

*(Королева сидить замислена. Паж дитячим
голосом промовляє наступну баладу)*

— Сину! Чом ти криєшся од мене?
Чом сумний ти? Чом лице шалене
Й плями на мечі багрові?

— Мати! Вбив я сокола свого,
І тому лице вкрива тривога,
І тому мій меч у крові.

— Сину! Якби сокіл лиш забитий,
Ти б не був блідий та сумовитий,
Меч твій би не був червоний.

— Мати! Вбив коня свого
з нестями,
Швидко він носив мене степами,
З вітром біг у перегони.

— Сину! Ти сказав неправду,
певно,
За конем не плакав би так ревно,
Блідості не та причина.

— Мати! Щойно свого батька
вбив я,
Від гризот жорстоких сплотнів я.
Батька кров на зброї сина.

— Сину! Де подашся по убивстві
І в якому знайдеш королівстві
Ти притулок, сину милий?

— Мати! Я піду вигнанцем з дому,
Десь піду у далеч невідому
Там шукать собі могили.

— Сину! А пішовши на чужину,
З чим ти залишиш дітей, дружину

В їх смутній, тяжкій недолі?

— Мати! В спадок залишу їм злидні,
Жебрать хай ідуть на двір сусідній,
Гинуть хай убогі, голі.

— Сину, сину! У журбі глибокій
Залишилась мати—одинокій

Що ти зможеш їй лишити?

— Мати моя рідна! Мати мила!
Лиш проклін, бо ж сина ти навчила
Батька вбити.

Марія

(отямившись раптом від задуми)

Лише проклін! Кому? Мені? Це я навчила
Убить—що ти сказав? Дружину, батька
вбити!

До мене ці слова? Твого прокльону сила
Уб'є мене...

Паж

Сумна балада, зворушити
Вона змогла мене, ти ж вражена
зненацька.

Марія

Ким нaтхнена була душа твоя юнацька
На цей проклін? Хто вклав в уста твої
цю мову?

Я ж чорний намір свій від тебе досі крила,
Боялась вразити, страшну відкривши
змову.

Ботвел

Живий чи ні—хто зна... Вже б міг
лежать без руху...

Марія

Що? Злочин свій кінчить тобі не стало
духу?

Ботвел

Не бачив я його!..

Марія

Тож буде жити?

Ботвел

Згине...

Вже, мабуть, згинув!..

Марія

Як? Ти з ним і не стрічався?

Ботвел

Ти ж бачила його...

Марія

І що ж? До домовини
Послала поглядом?..

Ботвел

Старалась?

Марія

Ти старався!
Та вбити поглядом я не могла... Даремно
Ти сподівався, що я тобі здобуду успіх,
На мене лиш лягла облуди пляма темна...
Всміхалась я йому...

Ботвел

(глузливо)

Його убив твій усміх.
Убито—і гаразд... Вже тут немає ради.
Ми знищить мусимо слід злочину свого;
Король в глибокім сні—та в головах
у нього
Селітра з сіркою лежать свідоцтвом зради.
Дай ліхтаря мені...

Марія

Та ж місяць з небокраю
Лле світло, любий мій!

Ботвел

Помер... ховати треба...
Я під руїнами Дарнлея поховаю...

Марія

Та ж він живий?

Ботвел

Ну, що ж, злетить живим
до неба...

Під домом Генріха недовго спати міні,
Що іскри жде... Вогню! Вогню!..

Марія

О, я нещасна!

Що діяти?

Ботвел

(з ростучим запалом)

Вогню!

Марія

Загинеш сам в руїні...

Ботвел

Вогню!

Марія

Вогню нема...

Ботвел

(вказуючи на лампу)

Он лампа світить ясно..

Марія

Каплиця ж це моя...

Ботвел

Візьму я лампу в тебе!
Гей, паже! Дай її!

Марія

Та ж лампа ця вівтарна!

Ботвел

Церковні лампи теж освітлюють погребі,
Я йду ховать туди, де тьма стоїть
цвинтарна...

Марія

Чи ти звертавсь коли з молитвою до бога?
Он мосянжевий хрест при лампі добре
Знати,
Ти бачиш? Ісус там мучиться розп'ятий.
Здається, що лице пополотніло в нього!
Він владний над усім, над мислями,
душею...

О боже!..

(Падає перед вівтарем)

Ботвел

Молишся, щоб смерть послав
Дарнлею?
Почув молитву бог... і, може, в ці хвилини
Король конає...

Марія

(зриваючись з-перед віттаря)

Що? Король на смертнім ложі...

А я молюсь?

Ботвел

(знімаючи лампу)

Пора! Хай слід убивства згине.

Марія

О Ботвеле! Горить ця лампа в тіні божій...

Ботвел

І вернеться сюди, хоч кров'ю збагрянїла.

Марія

У крові на віттар?

Ботвел

Не час турботам з того!
Якщо по вбивстві ти предстанеш перед
бога,

То й лампі на віттар вернутись можна
смїло,

Бо лампа—тїльки річ нікчемна і нецінна
І вразить бога менш; бо менше буде винна.

Марія

О боже мій! Де край тяжким моїм
тривогам?

Ботвел

Молитись раджу я.

Марія

Хто світло тут запалить?..

Ботвел

(глузливо)

Удай, що молишся, удай це перед
богом!

Як не похвалить бог, то люди все ж
похвалять.

Промовить не один: як ангел святолиця,
Ця жінка за життя уже святою стане,
І промінь сяєва з чола її прогляне;
Вона ж за мужа смерть он молиться,
дивіться!

Маріє! Кинь свій страх, не вартий
він і мови,

Як має бог судить, то вирок вже
готовий;

Не бійся! Лампа ця з-під вівтаря
в цій залі

Не переважить більш обтяженої шалі.
Прощай!..

Марія

Стій, Ботвеле!

Ботвел

Здорова будь!..

Марія

Благаю,
Спинись — образи всі Дарнлея забуваю.

Ботвел

Вагатись пізно вже.

(Виходить)

СЦЕНА ТРЕТЯ

Марія, паж.

Марія

Пішов... І я пустила...
Хоч вдержати могла... Я серце маю
згубне!

Могла одним слівцем удержать,
і не хтіла.

Нехай тепер для нас простелять
килим шлюбний...

Ні, щастя не мені! Скажи неправду
втішну,

Що не страшна я...

Паж

Ти... Ти дуже зблідла, пані.

Марія

Схились край вівтаря, молись за мене,
грішну...

*(Паж іде до вівтаря, але стривожено дивиться
на королеву)*

На очі пада сон, я бачу все в тумані,
Я марю і не сплю — а сон такий
строкатий...

Ось трон і світел блиск, і я сиджу
на троні...

Тепер темніє все... я в пурпурі, в короні,
Іду — о боже мій! Навкруг в'язничні
грати...

Хто ж держить тут мене, живу, в труні
замкнувши?..

Круг мене друзів гурт про щось там
розмовляє,

Вони в сльозах стоять, жалобний стрій
вдягнувши,

І надо мною ксьондз гріхи всі споминає.
Які ж мої гріхи? Ах, нинішне убивство!..

Тепер пішли усі, вже й ксьондз все
далі, далі...

Куди це входжу я? Ага, я в тронній
залі!

Тут світить ліхтарів похмуре товариство,
Чужинка піднялась на мій престол
зухвала...

Марія

Там короля немає?..

Паж

Лише примара це в твоїй уяві грає...

Марія

Говорить знов! Ти чув? Говорить:

Зо мною? В залі цій? Так пізно?
я з тобою!

Не обернусь... Пройшла процесія
Це негоже!

А він зо мною тут... Не може бути,
з труною,
не може!

Король іще живий! Зведись
на бистрі ноги!

Затримай Ботвела! Спіши, мій паже
любий!

О паже! Ти тремтиш? Від щастя?
Від тривоги?

Спіши! Не хочу я мого мужа згуби...
Спіши! О господи!

Паж

Та ж Ботвел не послуха.

Марія

То правда — дай йому цей перстень
щирозлотий...

Чи в розквіті життя ти ляжеш
до могили?
Ні, не помре мій паж!

Паж

(слабим голосом)

Уже минають болі...
Заснути б... Чи мене, ти любиш?

Марія

Так, як сина!
Прокинься, любий мій! Ось тут вина
краплина,
Хай освіжить тебе.

Паж

(тремтливим голосом)

Вина я пив доволі...
Маріє! О! О! О!

(Вмирає)

Марія

Мій паже! Милий сину!
Мій паже! Я буджу, я кличу — не зважає!
О боже! Покарав за мене ти дитину!
Дух злочину мого уже людей вбиває,
Лише не вб'є мене, бо карі я не гідна!

(Падає навколішки перед розп'яттям)

О господи! Прийми мене собі на лоно,
Бо спокій для душі дає лиш віра рідна.
Пощо моє чоло вінчає ця корона?
Навіщо величі мені земної шата?
Все зникло, згасло все! О ніч! О ніч
проклята!

(Чути вибух міни)

Ах!!!

(За мить підхоплюється і біжить до вікна)

Бачу! Бачу там снопи вогню і диму,
А в хмарах чорних дух страшний
злетів до бога,
Це хто ж перетворивсь в примару,
ледь видиму?
То Генріх, Генріх! Він! Пізнала —
неживого!..

*(Відвернулась од вікна і знов відсахнулась
з жахом)*

Знов Генріх! Генріх тут стоїть... Чого
він хоче?
Як бачила його, був зблідлий,
помарнілий,
А нині свіжий він, здоровий,
повний сили,
Живий — живий стоїть! Вогнем
палають очі...
Геть! Геть від мене йди! Шукаєш
перстень шлюбу?

Бери його, бо я тобі вже не дружина.
Ти, Генріху, ладен послать мене
на згубу!
Ах, не катуй мене, я змучена людина!..
Ах, пожалій мене! Зів'яли серця рози...
Чи хочеш ти уздріть мене нещасну,
вбогу?
Глянь на лице моє — з очей струмують
сльози,
Я мучуся — кленусь, не віриш ти?
Їй-богу!
Невже моїм словам не віриш в цю
годину?

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Марія, Ботвел.

Ботвел

(заходить з погаслою лампою)

Маріє! Утікай!

Марія

Глянь! Там — передо мною...

Ботвел

Так, на підлозі кров, вона тече рікою...
Кров Ріццо.

Марія

Темно тут, не бачу крові плину,
Та бачу в темряві я постать мертвоу,
зблідлу.
Ми вбили короля, вчинили зраду підлу.
Пробачить мусила йому — він
не пробачить!
Глянь — там!

Ботвел

Це мертвий паж.

Марія

Мій паж! Дитина мертва!..
Що все це значить тут?

Ботвел

(дико сміючись)

Ха! Ха! Що все це значить?
Він знав про злочин наш... Помер...

Марія

Нещасна жертва!
О Ботвелу! Іди! Ні, ти не ангел божий!
Я образ не такий в душі моїй носила!
Убивце, геть! Твій вид терпіть мені
несила!

Ботвел

Мерщій ходім!

Марія
Куди?

Ботвел

Спочить на шлюбнім
ложі...

Тоді підемо в світ... Ти чуєш
помсти крики?
Народ сюди іде, і скоро натовп дикий
В твоєму палаці підійме гвалт шалений.
Маріє! Утікай!

Марія

(відступаючи від нього з жахом)

Страшний ти! Йди від мене!

Ботвел

Ти вбила короля отрутою тією,
Тож нині будеш ти моєю!

Марія

Я — твоєю?
Ні, Ботвеле! В мені й од мислі
кров холоне.

Ботвел

Народний крик звучить відплатою
страшною.

Марія

Що в криках чуєш ти? Що чуєш ти?

Ботвел

Прокльони...
Маріє! Утікай! Тікай! Тікай зо мною!

Кінець.

ПІСЛЯМОВА

I

Літературні паралелі звичайно рисковані, в усякому разі відносні. Порівнюючи між собою явища різних літератур, можна говорити тільки про ступені значення даних явищ для літератури в цілому. Ні в якому разі не можна механічно переносити елементи світогляду, стилю, всієї суми творчих прийомів з одного явища на інше.

Своїм значенням творчість Міцкевича і Словацького для польської літератури дорівнює значенню Пушкіна і Лермонтова для російської, Байрона і Шеллі — для англійської. Якщо, кажучи відносно, Міцкевич для поляків — те саме, що Пушкін для росіян і Байрон для англійців, то Словацький — це польський Лермонтов або англійський Шеллі.

Щодо глибини почуття, яскравості фантазії, пристрасності творчої натури поета і героїв, яких він створив, нарешті щодо сили й звучності вірша Словацький — це справді польський Лермонтов.

Навіть зовнішні обставини життя обох письменників мають дещо спільне: обидва вони значну частину свого недовгого життя мали відбутися у вигнанні: Лермонтов — у засланні на Кавказі, Словацький проти волі став емігрантом. Обидва вони загинули замолоду: Лермонтов — від руки противника на дуелі, Словацький став жертвою спадкової хвороби — сухот горла. Нарешті щодо творчості і Лермонтов і Словацький — різною мірою, але цілком явно — зазнають величезного впливу Байрона. І щодо ставлення до них громадськості — як Лермонтова за силою його таланту дехто ставив вище від Пушкіна, так і в Словацького були прихильники, які підносили його над Міцквичем.

Проте безперечним є одне: порівняно з Міцквичем Словацькому у нас не пощастило. Український читач знає Міцквича в старих перекладах Гулака - Артемовського, Старицького і в найновіших перекладах М. Рильського («Пан Тадеуш» і лірика), а Словацький на Україні майже не перекладався. Винятком є переклад драми «Мавепа», що зроблений і виданий близько двадцяти років тому і нині став бібліографічною рідкістю, і лірика в старих перекладах Старицького і Олени Пчілки.

Тимчасом у польській літературі і театрі, в розвитку світової культури Словацький займає по праву визначне і своєрідне місце. Його твори

перекладено майже всіма європейськими мовами, його драми та трагедії з великим успіхом ставились і ставляться на кращих сценах всього світу, не кажучи вже про Польщу. На батьківщині Словацького вже давно визнали як найвидатнішого національного поета і драматурга.

Нині, за нашого часу, після недавніх випробувань війни, що припали на долю людства, коли зміцнила й кров'ю загартувалась дружба слов'янських народів, творчість братерських слов'янських письменників, зокрема Словацького, набуває для нас особливого інтересу та значення. З метою ознайомлення широких мас України з його творчістю видавництво «Мистецтво» у найближчі роки серед інших драматичних творів найвизначніших слов'янських письменників — польських, чеських, словацьких, сербських, болгарських — видає для наших театрів і п'єси Словацького — «Балладина», «Лілла Венета» і насамперед драму «Марія Стюарт».

Перш ніж говорити про цю ранню трагедію молодого, двадцятиоднолітнього поета, слід сказати кілька слів про його життєвий шлях, творчу особистість і про кращі, найзначніші його твори.

II

Юлій Словацький, син Євгенія Словацького, професора Віленського університету, народився 23 серпня 1809 року в м. Кременець, колишньої

Волинської губернії. Ще малим хлопцем він виявляв надзвичайні здібності. Так, восьми-десяти років він вільно читав латинських та грецьких класиків в оригіналах. Вступивши в 1824 році до Віленського університету, він закінчив там повний курс, а потім пішов на державну службу до міністерства фінансів.

З часом навчання в університеті збігаються перші літературні спроби майбутнього письменника. В своїх спогадах Словацький пише, що вже у вісімнадцятилітньому віці він мріяв про написання трагедії, зокрема трагедії з історії новогрецького повстання, а ще за рік розробляв план трагедії, в якій героєм мав бути Магомет— «в дусі Фауста чи Манфреда». В останній період свого життя Словацький зацікавився історією Новгороду та навалом монголів на Русі і вже почав було працювати над цим сюжетом.

Отже, починаючи в студентській лаві, Словацьким заволоділа фантазія, що гнала його то на північ, то на схід, то в далеке минуле рідної сторони, то спиняла на сучасності.

Дуже характерним є власне визнання поета, що в планованій ним трагедії Магомет мав постати «в дусі Манфреда». Загальне на той час захоплення Байроном не обминуло й Польщі. Сильні, вольові та мужні герої англійського поета асоціювались у свідомості польської громадської думки з ідеями відродження рідної країни. Ранні

твори (поеми) Словацького — «Араб» і «Монах» мають на собі виразні сліди впливу байронізму. В обох поемах вражає насамперед цілком певне й наполегливе заперечення дійсності і прагнення втекти від сучасного суспільства. Герой поеми «Монах», вождь арабського племені, охоплений тугою, пішов у пустелю, бажаючи там здобути забуття та поринути у мрії. Одного разу до нього долинули звуки музики, якої він ніколи до того не чув. Вражений араб сідає на коня і мчить за звуками. Та виявляється, що звуки ці — лише дзвін дзвонів. Араб під'їздить до церкви, що виблискує золотом та вогнями. Вигляд її вражає уяву вершника, таємнича краса християнських обрядів остаточно позбавляє його рівноваги — він приймає нову віру і пориває з своєю ріднею та народом. Його кохана вмирає від одчаю, брат та батько чинять замах на його життя. Брата він, не впізнавши, вбиває в пустелі, а батька позбавляє життя, коли той нападає на монастир. Та мертве монастирське життя швидко набридає героєві. В передсмертній сповіді він просить, щоб поховали його в степу, серед квітучих оаз: «Там і дерева мають почуття — тут люди, як каміння».

Як бачимо, вплив байронізму тут є очевидним. Такого самого впливу зазнає і перша трагедія Словацького «Міндове». В цій трагедії з історії Литви байронізм переплітається з ремінісценціями «Конрада Валленрода» Міцкевича.

Подібно до Валленрода, Міндове прагне до великої мети — до створення могутності своєї вітчизни та знищення ненависного тевтонського ордена. В цих прагненнях він не розбирає засобів і, так само як герой Міцкєвича, приймає чужу йому віру.

Трагедія ця надзвичайно заплутана з ідейного погляду, а з художнього має багато вад. Правда, не слід забувати, що це перший драматичний твір письменника. Зате наступна драма — «Марія Стюарт» яскравістю своїх образів і композиційною довершеністю та відшліфованістю вірша є однією з вершин у творчості поета.

Загальний патріотичний настрій Словацького дуже відчувається в художніх творах письменника (наприклад, у «Міндове»), приводячи його до участі в подіях 1830 року. І коли польська революція не удалась, він слідом за багатьма її учасниками виїхав за кордон — до Парижа, спочатку під приводом необхідності покращання здоров'я, яке справді було поганим, та потім так і не повернувся на батьківщину, займаючись на чужині лише літературною діяльністю.

Від цього часу протягом близько двох десятиріч Словацький постійно листувався в свою матір'ю. Листування це становить два томи його творів і є одним з найкращих зразків епістолярного жанру. В листах Словацький майже з дитячою наївністю розповідає про свої думки, по-

чуття та враження єдиній людині, яку любив усім своїм єством. Сповнені сердечної простоти й щирості і разом в тим привабливі чарівністю барв, листи ці становлять цілу поему, в якій поет, не думаючи, що вони стануть здобутком читача, характеризує себе, яким він був насправді, і поруч піднесеного польоту творчого духу розповідає про свої слабості та вади. Листи ці проливають яскраве світло на біографію письменника і на психологію його творчості.

У Парижі Словацький пише (а частково закінчує розпочаті на батьківщині) поеми та вірші. Це «Ян Белецький», віршована повість «Змія», драма у віршах «Ламбро» та інші. В 1836 році Словацький переїздить до Швейцарії — Женеви, де створює славетну патріотичну трагедію «Кордіан» і поему «В Швейцарії», потім відвідує Італію, Єгипет, Єрусалим, а в 1838 році знову повертається до Парижа, де живе майже безвиїзно.

Написані за ці роки «Балладина», «Мазепа» епос «Беньовський», «Могила Агамемнона», «Лілла Венеда» та інші здебільшого пройняті ідеєю відродження вітчизни, ідеєю національної гідності польського народу і боротьби за поновлення його прав. Характерно, що, стверджуючи ці ідеї, Словацький різко негативно ставиться до польської шляхти, до її косності, тупої гордовитості, зневаги до свого народу. Відображаючи цей роз-

рив між шляхтою та народом, поет твердо переконаний, що тільки демократична Польща, з народом, який знає свою мету, може підвестись із занепаду. Цілком природно, що ця концепція породила Словацькому багато ворогів з кола польської шляхти.

Щодо цього надзвичайно цікавою є драматична поема «Лілла Венета». У високохудожніх фантастичних образах вона розкриває ці погляди письменника. Основою цієї трагедії є навала і підкорення племенем лехитів країни, в якій вони потім оселились. У лехітах Словацький вбачає прототип шляхти і надає їм усім негативних рис, позбавляючи будь-яких позитивних. Противники лехитів — венети являють собою польський народ. Вони мають усі дані для перемоги як своєю фізичною силою, так і могутністю свого духу. Король їх — сліпий Дервід викликає захват і захоплює своєю твердістю, з якою він зносить страждання. Їх жриця — Роза Венета — охоплена безмежною любов'ю до вітчизни. В братах Рози — Лелюмі і Полелюмі — теж проявляється богатирська мужність і бажання вмерти за батьківщину.

Незважаючи на те, що в трагедії венети зазнають поразки, фінал її — пророцтво Рози — дає певність, що рано чи пізно народ покінчить із занепадом і помститься за віковічні утиски.

Словацький вмер в еміграції в 1849 році. Слава

і загальне визнання прийшли до нього після смерті. Нині він, поруч Міцкєвича і Красинського, є гордістю польської літератури.

III

В «Марії Стюарт» поет не додержувався сюжету Шіллера і не наслідував його. Він обрав інший період життя королеви Марії — початок її царювання, а разом з тим подав і інший характер героїні.

Якщо в Шіллера ми бачимо королеву — жертву сестриного насильства і її страждання та трагічний кінець не викликані нею самою, то Словацький показує її нам ще королевою при владі і змальовує її в усій жіночій чарівності, перед якою ніхто — від юного пажу до похмурого придворного Ботвела — не міг встояти. Усе це в зв'язку з її пристрасним та твердим характером і королівською гордістю робить Марію провинницею своїх власних нещастя та страждань і приводить до трагічного кінця, який, проте, Марія Стюарт тут тільки передбачає, наче бачить у маринні.

Драма Словацького не дає нам повної історичної картини, в ній дуже мало дійових осіб, і в цьому вона значно поступається перед трагедією Шіллера, — проте в ній сильно й глибоко зачеплено психологічну сторону. Перед нами яскравий тип молоді жінки, яку ненавидить народ

і яка викликає любов у своїх наближених. Таким був Ріццо—зарозумілий арфіст, якого горді барони вбивають на очах королеви при сприянні її чоловіка. Глибоко зневажена, вона шукає опори та месника в особі Ботвела. З його ініціативи і з участю Марії її чоловіка Генріха вбито міною, після чого обидва злочинці у втечі шукають порятунку від народного повстання.

Серед дійових осіб трагедії особливо вдалим після Марії вийшов цілком оригінальний тип Ніка, образ якого зображено дуже художньо і з сильним драматизмом, особливо в другій картині четвертої дії. Образ Ніка своєю трагічною силою і художньою довершеністю підноситься в деяких місцях до шекспірівського Блазня з «Короля Ліра».

Існує думка, що Словацький написав цю трагедію під впливом однойменної трагедії італійського драматурга Альфієрі-Проте при ближчому порівнянні обох творів виявляється, що тільки останні два акти мають деяку подібність. В усьому іншому образи і головної героїні і інших персонажів Словацький розробив цілком самостійно.

Якщо говорити про класичні впливи, то можна згадати про Шекспіра, якого письменник наслідує в загальних прийомах творчості. З англійських письменників набагато більший вплив мав у даному разі В. Скотт своїми романами, присвяченими тій самій історичній епосі (наприклад, «Абат», «Монастир» та інші).

Щождо Шіллера, то його драма пригадується лише в одному місці твору Словацького, коли автор, наче під враженням шіллерівської сцени суду і страти Марії, її ж устами в сцені з пажем змальовує картину жахливої долі, що має її спитати.

П. Нестеровський.

Редактор *Рильський*
Техредактор *Шубін*

Ю. Словацкий. Марія Стюарт.
(На українском языке)

БФ 01624. Надіслано до виробництва 28-IX 1946 р.
Підписано до друку 5/VI 1947 р. Тир. 5000. 4^{3/4} друк. арк.
В одному друк. арк. 30.000 знаків. Зам. 1669.

Харків, Друкарня „Мистецтво“. 1947 р.

Ціна 4 крб.